

DOLDA RÖSTER **- våld mot äldre**

**Guide om trygghet
för äldre**

Guiden har finansierats av brottsbekämpningsdelegationen
vid justitieministeriet, www.rikosentorjunta.fi
Helsingfors 2008

Innehåll

Inledning	4
Vad menas med våld mot äldre?	6
Var och vem kan utsättas för misshandel?	8
Vem kan misshandla?	9
Vad kan man göra?	9
Misshandel och lagstiftning	12
Allmänna skyddsanvisningar för äldre	14
Intressebevakare och andra aktörer som är inkomna i arbetet för förebyggande av våld och i äldres särfrågor	16

Inledning

Denna guide om trygghet för äldre ger information om misshandel i olika former och var man kan få stöd och hjälp. Guiden innehåller också anvisningar om säkerhet. Guiden understryker att misshandel är ett brott. Därför berörs misshandel också ur lagstiftningssynvinkel.

Våld mot äldre är en del av det familje- och parrelationsvåld som förekommer i samhället. Med familje- och parrelationsvåld avses misshandel som en nuvarande eller tidigare make/maka, en sambo eller tidigare sambo, en sällskapspartner, ett syskon eller ett barn gör sig skyldiga till. I guiden berörs även kränkande behandling från vårdpersonalens sida i samband med närrelationsvåld. I en vårdinrättning har nämligen de äldres vårdare ofta en unik ställning och relation till de vårdade.

Våld mot äldre har vissa särdrag jämfört med familjevåld i yngre åldersgrupper. Bakgrundsfaktorer kan vara förändringar på grund av stigande ålder, sämre mental och/eller fysisk kondition och långvariga människorelationer. Äldre har också andra attityder än yngre, exempelvis till att lösgöra sig från familjevåld och från våld i en parrelation.

Våld kan vara svårt att identifiera. En våldshandling är alltid lika med misshandel. Därför anser vi det viktigt att informera om våld och att berätta att inget slag av misshandel är acceptabelt. Vår förhoppning är att denna guide ska stödja äldre, deras anhöriga och närstående i att

söka hjälp i situationer där misstanke finns om att en gammal människa utsätts för misshandel.

Helsingfors, den 16 maj 2008

Suomen vanhusten turvakotiyhdistys ry
Leena Serpola-Kaivo-oja, projektchef

Svenska pensionärsförbundet r.f.
Veronica Fellman, verksamhetsledare

Centralförbundet för de gamlas väl rf
Katriina Jokela, utvecklingschef

Helsingfors universitet
Utbildnings- och utvecklingscentret Palmenia
Sirikka Perttu, projektchef

Vad menas med våld mot äldre?

Människan blir visare och erfarnare med åren. Ändå kan situationer inom den egna familjen, mellan makar, släktingar och vänner, ibland kärva till sig. Negativt bemötande mellan människor, som har nära relationer till varandra, väcker känslor av rädsla och ångest.

Make eller maka kan uppträda hotfullt, knuffa, skälla, använda fula ord eller slå. När rädsla och ångest kommer med i bilden är det inte längre fråga om gräl och om att man är oense. Att såra en annan människa eller underkuva, hota, skrämma, kontrollera eller ta till handgripligheter, hör inte hemma i umgänget mellan människor.

En sjukdom kan förändra en närstående människas personlighet. Hans eller hennes beteende kan bli underligt och aggressivt. Då upplevs ansvaret för att vårda honom eller henne som en kvävande börda. En person, som ansvarar för omsorgen, kan använda sin makt fel och kränka den andras självbestämmanderätt. Ett eget fullvuxet barn kan kräva mer pengar eller ekonomisk hjälp, än en gammal förälder kan eller vill ge.

Kränkande behandling kan också ske från vårdpersonalens sida. Vårdgivaren kan underkuva klienten eller patienten, kränka hans eller hennes rättigheter, uppföra sig nedsättande, vård och hjälp kan försummas eller vårdgreppen kan vara hårdhänta.

Våldet kan vara

- **Fysisk misshandel**, vilket betyder ett handlande genom vilket personen tillfogas fysisk smärta och en kroppsskada med försämrad hälsa som följd, till exempel genom att slå, knuffa, klämma, riva eller släpa.
- **Psykisk misshandel**, varvid den drabbade avsiktligt åsamkas psykisk ångest eller rädsla, till exempel genom att skälla ut, skrika, hota, förnedra, kontrollera eller behandla personen på ett nedlåtande och sårande sätt. Kontroll innebär att någon åter och åter igen försöker styra och begränsa en annan människas liv.
- **Religiös, andlig misshandel**, som kan vara att en persons nödläge utnyttjas eller hans/hennes grundtrygghet avsiktligt bryts ned. Andligt våld är psykiskt våld.
- **Sexuellt utnyttjande**, som avser vilken sexuell handling som helst eller försök till en sådan, som våldtäkt eller tvingande till sexuellt umgänge. Det kan vara fråga om sexuellt nedsättande, sexuellt störande och sårande beteende eller antastning. Sexuellt våld kan också innehålla andra former av misshandel.
- **Ekonomiskt utnyttjande**, eller att en persons pengar eller annan egendom används, säljs eller förskingras olovligt och mot god sed. Ekonomiskt utnyttjande kan också vara att en person pressas på pengar eller annan egendom genom hot om våld, om utebliven vård, eller om att personen överges.
- **Försummelse att ge vård och hjälp**, dvs. vanvård, kan vara ett avsiktligt (aktivt) nekande till vård, eller

till att ta ansvar för vård av den vårdbehövande. Exempel är över- och undermedicinering eller vanvård som orsakar lidande. Det kan också vara oavsiktlig (passiv) vanvård. I sådana fall kan misslyckad vård bero på vårdarens okunnighet, kunskapsbrist, trötthet eller likgiltighet.

- **Rättigheter begränsas eller kränks** om någon blir tilltalad på ett nedsättande eller sårande sätt, sårande tilltal eller vårdande åtgärder utförda för att såra. Det kan också vara fråga om att personens grundrättigheter begränsas. Till exempel förnekas dennes åsikter, beslut och integritet, personen isoleras eller basservice förhindras, t.ex. personen nekas läkartjänster och hemvård.

I praktiken betyder det att när en person utsätts för våld, är det fråga om många olika former av misshandel.

Ekonomiskt utnyttjande hänger ofta samman med både psykiskt och fysiskt våld. Vanvård leder ofta till psykiska och fysiska lidanden, till exempel blånader och undernäring. Sexuellt våld kännetecknas också alltid av psykiskt och fysiskt våld.

Var och vem kan utsättas för misshandel?

Då äldre kvinnor utsätts för misshandel, sker det i de flesta fall i hemmet. Hälften av fallen där äldre män misshandlas, sker i hemmet. Män råkar oftare än kvinnor ut för misshandel utanför hemmet och från okända eller bekanta personers sida. En finsk forskning visar att 7 % av kvinnorna och 2,5 % av männen i åldern över 65 år har varit utsatta för familjevåld. Vem som helst kan bli utsatt för misshandel, men en försvagad fysisk och/eller psykisk

funktionsförmåga hos en äldre person utgör en särskild risk.

Vem kan misshandla?

Den som misshandlar kan vara den egna ålderstigna maken eller maken, det egna fullvuxna barnet, barnbarnet, en annan släkting ss. svärson, svärdotter, syster, bror eller en annan släkting, en bekant eller granne. Också en yrkesmänniska inom äldreomsorgen, som inte har tagit till sig yrkets etiska principer för sig själv, kan göra sig skyldig till misshandel.

Vad kan man göra?

Man behöver inte acceptera misshandel och våld. Det viktigaste är att man pratar om saken med en person som man har förtroende för. Tillsammans kan man komma på nya lösningar för att reda ut situationen. Professionell hjälp får man av den egna kommunens socialjour, socialarbetare, hemvårdens och hälsostationens personal, skyddshemmet och polisen. Hjälp, stöd och råd ger också organisationer och samfund som specialiserat sig på arbete mot våld och på äldres specialfrågor.

Nödnummer 112

Nödcentralen rekommenderar att man ringer nödnumret 112 i brådskande, verkliga nödsituationer när liv, hälsa, egendom eller miljö kan hotas eller är i fara. Man ska inte ringa nödnumret i icke brådskande ärenden och inte enbart för att ställa frågor. När man ringer ett nödsamtal behövs aldrig ett riktnummer och samtalet kostar ingenting.

Kommunens hemvård

Hemvårdens tjänster stödjer klienten i de dagliga funktioner som den äldre inte själv klarar av. Hemvårdens uppgift är att ordna vården och tjänsterna så att det är möjligt att bo i sitt eget hem så tryggt som möjligt.

Kommunens socialjour

Den kommunala socialjouren hjälper personer som är i akut behov av sociala områdets tjänster. Servicen innehåller handledning, rådgivning, bedömning av behovet av sociala tjänster och ingripande i problemsituationer. I de flesta kommunerna håller socialjourerna öppet dygnet runt.

Kommunens socialarbete

Socialarbetets uppgift är att hjälpa och stödja individer, familjer och samfund som lever i en svår livssituation. Många kommuner har socialarbetare som specialiserat sig på äldre och tjänsterna till dem. Socialarbetaren har tystnadsplikt i ärenden som gäller klienterna.

Läkare

Man kan vända sig till läkare i alla frågor som gäller hälsan. Om man har råkat ut för fysiskt eller psykiskt våld, är det bra att besöka läkare, även om man inte i just det ögonblicket är redo att föra ärendet vidare eller att göra en brottsanmälan. Läkaren har tystnadsplikt och allt som tas upp med läkaren är konfidentiellt.

Polis

Polisens uppgift är att trygga rätts- och samhällsordningen, att upprätthålla den allmänna ordningen och säkerheten, att förebygga kriminalitet och att utreda brott samt att föra ärendet till åtalsprövning. Polisen ger råd och hjälp

beträffande hur ett brottmål förs vidare. Polisens riksomfattande telefonnummer är 10022.

Patientombudsman

Patientombudsmannen fungerar för främjande och förverkligande av patientens rättigheter och för förbättrande av patientvårdens kvalitet.

Patientombudsmannen ger råd i första hand. Vid behov får patienten och den anhöriga hjälp med problem i anslutning till vården och bemötandet. Ombudsmannen informerar om patientens rättigheter och hjälper vid behov patienten att göra en anmärkning eller en anmälan om patientskada.

Församlingars diakoniarbete

Diakoniarbetet har som mål att minska lidande och att förbättra människors levnadsförhållanden och livskvalitet. Man kan besöka diakoniarbetarnas mottagning. De gör också hembesök på begäran. De flesta församlingarna har diakoniarbetare som är insatta i äldres frågor.

Socialombudsman

Socialombudsmannen fungerar för att främja klientens rättigheter bland annat genom att informera, ge råd i frågor om klientlagen samt hjälpa med att göra upp en anmälan om hur klienten blivit bemött till ansvarspersonen för socialvårdens verksamhetsenhet eller till den ledande tjänsteinnehavaren.

Skyddshem

Skyddshemmet erbjuder omedelbart skydd och hjälp åt offren för familje- och parrelationsvåld alla tider på dygnet. Skyddshemsarbete utförs planligt tillsammans med socialvården och andra hjälpande aktörer. Målsättningen är

att skapa förutsättningar för ett tryggt liv, också efter skyddshemsskedet. Livssituationen och den gemensamt uppgjorda planen är avgörande för hur länge klienten bor på skyddshemmet. De flesta skyddshemmen ger hjälp och råd även per telefon.

Misshandel och lagstiftning

Fysisk misshandel är alltid ett brott, om den så sker på en offentlig plats eller inom hemmets väggar. Misshandel och grov misshandel är brott som hör under åtal.

Brottsanmälan görs till polisen. Polisens uppgift är att göra brottsundersökning. Efter det att brottsanmälan gjorts, övergår ansvaret till polisen, åklagaren och domstolen.

Lindrig misshandel är ett målsägarbrott, och då beror det på offrets aktivitet om ärendet förs vidare.

Misshandelsbrotten indelas i misshandel, lindrig misshandel och grov misshandel. Med misshandel avses i strafflagen (SL 21:5 §) en handling med vilken en människa fysiskt misshandlar en annan eller skadar den andras hälsa, orsakar smärta eller medvetlöshet eller annat motsvarande tillstånd. Försök till misshandel är också en straffbar handling. Misshandeln är grov om den orsakar svår kroppsskada, svår sjukdom, livsfara eller om brottet utförs på ett särskilt rått sätt, om skjutvapen eller kniv eller annat livsfarligt föremål används som medel och brottet som helhet bedöms som grovt. Strafflagen upptar också andra brott som anknyter till fysiskt våld, såsom vållande av personskada, om handlingen har orsakat fara, om det är fråga om utsättande eller i fall av försummande av räddningsåtgärder.

Sexuellt våld är också alltid ett brott. Våldtäkt i äktenskapet kriminaliserades i Finland år 1994. Det är fråga om våldtäkt (ST 20:1 §) när någon tvingar till könsumgänge genom att tillgripa eller hota med våld. I strafflagen indelas sexuellt våld i grov våldtäkt, tvingande till samlag, tvingande till sexuell handling och sexuellt utnyttjande. Straffen för sexuella våldsdåd varierar från böter till fängelse. Alla dylika försök leder också till straffpåföljder.

Andra brott med anknytning till misshandel och våld kan vara hemfridsbrott, ärekränkning, frihetsberövande, olaga hot, tvingande, egendomsbrott, skadegörelse, bedrägeri, missbruk av förtroendeställning, ocker, kränkning av kommunikationshemlighet (t.ex öppnande av annans post), till och med djurskyddsbrott, om det är familjens älsklingsdjur som utsätts för misshandel.

Besöksförbud kan komma i fråga i situationer där någon hotar en annans frihet, fred, hälsa eller liv. Den som tilldömts besöksförbud får inte träffa personen som skyddas och inte heller på annat sätt ta kontakt, till exempel per telefon, textmeddelanden, e-post eller brev. Typiska fall i vilka besöksförbud kan användas, är om f.d. maken eller sambon uppträder allvarligt störande vid kontakt- eller besöksförsök, samt situationer i vilka ett fullvuxet barn försöker utpressa pengar av sin ålderstigna förälder. Besöksförbud kan vem som helst anhålla om som känner sig hotad eller störd. Besöksförbud kan också tilldömas personer som bor i samma hushåll, varvid personen som tilldömts besöksförbud måste hålla sig borta från den gemensamma bostaden.

Besöksförbud anhålls av polisen eller direkt av tingsrätten, antingen skriftligt eller muntligt. Också åklagar-, polis- och socialmyndigheten kan be att besöksförbud tilldöms, om den hotade personen inte själv vågar göra det. Brott mot besöksförbud är straffbart. Att bryta besöksförbudet är ett brott som hör under allmänt åtal, och som åklagaren för till domstol.

Allmänna skyddsanvisningar för äldre

- Håll regelbundet kontakt med dina vänner, anhöriga och bekanta. Berätta för dem var du rör dig och vilket dagsprogram du har.
- Bekanta dig med dina grannar och välj någon av dem som du kan lita på när du behöver be om hjälp. Kom i förväg överens om några gemensamma tecken med vilka ni kan meddela varandra om det inte lyckas per telefon (till exempel gardiners ställning, ringning på dörrklockan osv.).
- Undvik att stanna på tumanhand med en anhörig som hotar, utpressar, uppträder aggressivt eller våldsamt eller kräver pengar.
- Ha inte hemma sådana redskap och föremål framme, som våldsutövaren kan använda som vapen (till exempel tunga vaser, flaskor, saxar, knivar).
- Be att få en egen larmapparat (larmförsett armband, skyddstelefon), om du är rädd för våld i ditt hem.
- Fundera färdigt ut hur du snabbt kan lämna hemmet vid hot om våld.
- Tveka inte att avlägsna dig om du känner dig hotad.
- Ha alltid din mobiltelefon till hands.

- Programmera in i din mobiltelefon snabbval för telefonnumret till polis, ambulans, en pålitlig vän, en anhörig och en granne. Du kan också memorera en anhörigs telefonnummer som bokstavskombinationen ICE (= in case of emergency – vid nödsituation) i mobiltelefonens minne.
- Ha i närheten av ytterdörren en liten färdigt packad väska med hemnyckeln, en liten summa pengar, några dagars mediciner, ett klädombyte och toalettgrejor, som du tar med dig om du får bråttom att lämna hemmet på grund av hot om våld.
- Berätta alltid för någon om vad som skett, om din rädsla och oro.
- Kom alltid ihåg att kontrollera genom titthålet i dörren om någon ringer på dörrklockan. Om du inte känner den som ringer på, öppna inte. Du kan genom dörren fråga vad personen har för ett ärende.
- Ingen från den frivilliga väntjänsten, kommunens socialbyrå, hälsostation, eller från församlingen kommer hem till dig utan att det är överenskommet i förväg. Be att få telefonnumret av den som ringer på så att du kan ta ett kontrollsamtal innan du öppnar dörren.
- Placera inte nyckeln i blomkrukan eller under dörrmattan, på sidokarmen eller någon annanstans utanför hemmet.
- Sätt alltid dörren i baklås när du går hemifrån.
- Lämna inte meddelanden på dörren eller i postluckan, de berättar att ingen är hemma.
- Lämna belysningen på, ute och/eller inne, om du bor ensam och går ut.
- Du kan lämna radion på när du går ut.

- Ha inte stora summor pengar eller värdeföremål hemma.
- Kom inte per telefon överens med främmande människor om att träffas vid en viss tidpunkt.
- Bär handväskan framför dig när du går ute på stan.
- Ha aldrig pengar i en ryggsäck som du bär på ryggen.
- Håll inte pengarna i handväskan om du placerar den i butikskorgen.
- Tag inte fram dina pengar på gatan.
- Hindra alltid med handen och kroppen andras insyn när du knäpper bankkortets kodnummer.
- Be alltid om att någon följer med som stöd när du går på bankärenden och sedan följer dig hem, om du måste lyfta en stor summa pengar från banken eller bankautomaten.

Intressebevakare och andra aktörer som är inkomna i att förebygga våld och i frågor om äldre:

- Allmänt nödnummer 112
- Alzheimer Centralförbundet och dess medlemsorganisationer, (09) 6226 200, www.alzheimer.fi
- Apua.info; en portal till hjälp på nätet, www.apua.info
- Pensionärsförbundens intresseorganisation PIO: Eläkeliitto ry, (09) 7257 1100, www.elakeliitto.fi
Eläkeläiset ry, 020 743 3610, www.elakelaiset.fi
Pensionstagarnas Centralförbund rf, www.elakkeensaajat.fi

Kansallinen senioriliitto ry, 0207 488 445,

www.senioriliitto.fi

Svenska pensionärsförbundet rf, (09) 728 8820,

www.spfpension.fi

Kristillinen Eläkeliitto ry, (09) 351 1145,

www.krell.cc

- Jussi; arbete med män för att bryta den onda cirkeln av våld,
www.ensijaturvakotienliitto.fi/2toiminta/3jussi.html
- Lyömätön Linja i Esbo; hjälp till våldsamma män,
(09) 276 6280; www.lyomatonlinja.fi
- Centralförbundet för Mental Hälsa rf, (09) 5657 730,
www.mtkl.fi
- Männens central; samtalshjälp i svåra livssituationer, (09) 612 93750,
- Monika-Naiset Liitto ry stöd till invandrarkvinnor som utsatts för våld, (09) 6922 304,
www.monikanaiset.fi
- Nationella Kvinnolinjen i Finland rf; 0800 02400,
www.naistenlinja.com
- Rättshjälpsbyråer; offer för sexuellt våld och familjevåld kan få gratis rättshjälp, Rättshjälpsinfo 0100 862 01, www.oikeus.fi/4313.html
- Närstående och Vänner –Förbundet rf och dess medlemsorganisationer, 020 7806 500,
www.omaishoitajat.com
- Anhörigas stöd för mentalvården centralförbund rf,
(09) 726 1185, www.omaisten.org
- Polisen, 10022, tilläggsuppgifter om hur brottsanmälan görs och om besöksförbud
www.poliisi.fi

- Våldtäktskriscentralen Tukinainen ry; 0800 97 899, juristjour 0800 97895, www.tukinainen.fi
- Brottsofferjour; hjälpande telefon, 0203 16116; Juristens telefonrådgivning 0203 16117; www.rikosuhripaivystys.fi
- Suomen muistiasiantuntijat ry (09) 454 28 48, www.muistiasiantuntijat.fi
- Suomen vanhusten turvakotiyhdistys ry, (09) 726 24 22, www.suvantory.fi
- Skyddshem; www.turvakoti.net
- Centralförbundet för de gamlas väl ry, (09) 3508 600, www.vanhustyonkeskusliitto.fi

